

O DJELOVANJU HRVATSKOG PROSVJETNOG I KULTURNOG DRUŠTVA „NAPREDAK“ U GRAČANICI OD 1922. DO 1940. GODINE

(POVODOM 20. GODIŠNJICE OBNAVLJANJA „NAPRETKA“ - PRILOG PROUČAVANJU HRVATSKE
ZAJEDNICE U GRAČANICI)

Mina Kujović, prof.

“NAPREDAK” – HRVATSKO PROSVJETNO I KULTURNO DRUŠTVO za Bosnu i Hercegovinu je osnovano 1907. godine spajanjem Hrvatskog potpornog društva za potrebe đaka srednjih i visokih škola iz Bosne i Hercegovine (osnovano u Mostaru 1902. godine) i Hrvatskog društva za smještanje djece na zanate i trgovinu (osnovano u Sarajevu 1902. godine). Društvo se počelo širiti prvo u Bosni i Hercegovini, a kasnije i na ostale dijelove zemlje, prvenstveno u Hrvatskoj i Sloveniji. U Sarajevu je bila Središnja uprava “Napretka” (Središnjica), a u skoro svim mjestima u Bosni i Hercegovini su djelovale njegove podružnice i povjereništva. U Mostaru i Zagrebu su djelovale naročito jake podružnice.

Društvo “Napredak” je brinulo za kulturno, ekonomsko i socijalno uzdizanje Hrvata u Bosni i Hercegovini, pa je materijalno pomagalo, putem stipendija, učenike i šegrtne na stručnim, srednjim i visokim školama. Društvo je svoje stipendiste (učenike i “naučnike”) smještalo u đачke i šegrtske domove, a po gradovima i selima je otvaralo knjižnice i biblioteke, publikovalo naučne i popularne brošure, organiziralo predavanja, zabave i dr.

Društvo je djelovalo na temelju pravilnika koji su često mijenjani i dopunjavani, a upravljanje Društvom odvijalo

se preko glavnih skupština (jednom godišnje) i skupština podružnica. U okviru Društva djelovalo je Hrvatsko pjevačko društvo "Trebević" i "Napretkova hrvatska glazba".

Tokom Prvog svjetskog rata Društvo "Napredak" nije djelovalo, ali je bilo dosta aktivno u periodu između dva svjetska rata. Prestalo je sa radom 1949. godine, kada su ukinuta i ostala nacionalna kulturno-prosvjetna društva. Obnovljeno je 29. septembra/rujna 1990. godine i danas uspješno djeluje u Sarajevu i većini gradova na području Federacije Bosne i Hercegovine.

Iako je u strukturi stanovništva u Gračanici bilo relativno malo pripadnika hrvatske nacionalnosti, Povjereništvo "Napretka" djelovalo je u Gračanici 1907., 1908., 1912. godine.¹ Nakon završetka Prvog svjetskog rata Povjereništvo je obnovljeno tek 1922. godine. Povjereništvo. Svake godine povećavalo je broj svojih članova, ali nije uspjele prerasti u podružnicu, iako je to bila želja svih njegovih povjerenika. Tokom svog djelovanja (1922. – 1940.) ostvarilo je dobru saradnju sa ostalim lokalnim društvima i odigralo važnu ulogu u vjerskom (izgradnja kapelice) i političkom životu malobrojne hrvatske zajednice u Gračanici.

OSNIVANJE

Stjepko Jukić, knjigovođa u firmi Kučukalić u Gračanici, dopisom od 3. februara/veljače 1922. godine obratio se Upravi Hrvatskog prosvjetnog i kulturnog društva "Napredak" Sarajevo u kojem ih obavještava kako je nakon povratka iz izbjeglištva u Gračanicu primijetio da bi, iako u mjestu ima malo Hrvata,² mogao osnovati povjereništvo Društva i da bi se rado prihvatio tog za-

datka kao "Napretkov" povjerenik. Već 10. istog mjeseca iz Sarajeva je u Gračanicu stigao pozitivan odgovor. Uprava "Napretka" je sa zadovoljstvom prihvatila Jukićev prijedlog i imenovala ga prvim povjerenikom tog društva u Gračanici: *Ovim Vas imenujemo našim povjerenikom u Gračanici sa svim pravima i dužnostima koje Vam pripadaju u smislu naših društvenih pravila*" pisalo je na kraju dopisa.³ Na osnovu toga može se konstatovati da je Povjereništvo Hrvatskog prosvjetnog i kulturnog društva "Napredak" u Gračanici osnovano 10. februara/veljače 1922. godine kad je Jukić Stjepko imenovan za povjerenika. U dostupnoj arhivskoj građi nije pronađen zapisnik sa osnivačke skupštine Povjereništva, pa pretpostavljamo da zbog malog broja članova skupština nije ni održana.

Glavnu skupštinu Povjerenstva "Napretka" u Gračanici, Stjepko Jukić je održao 30. maja/ svibnja 1922. godine. U izvještaju sa te skupštine, koji je prosljedio Sarajevu ističe se njegova napomena da *Povjereništvo djeluje tek tri mjeseca to nemam nikakvih prijedloga koje bi Središnjoj upravi predložiti imao*.⁴

Kako je zbog premještanja, povjerenik Jukić morao napustiti Gračanicu, na izvanrednoj glavnoj skupštini povjereništva, održanoj 27. decembra/prosinca 1922. godine, za novog održao izvanrednu glavnu skupštinu na kojoj je predložen za novog povjerenika predložen je Stjepan Sulik, činovnik Poreznog ureda u Gračanici. U dopisu Središnjoj upravi Jukić se žalio što je morao napustiti Gračanicu i što mu nije pošlo za rukom da skupi dovoljan broj članova i osnuje podružnicu.⁵ Uz zapisniku sa te skupštine konstatovano je da Društvo u Gračanici *već broji 24 redovita člana sa mjesečnim doprinosom kruna (kr) 12 i ima jednog utemeljitelja sa kr 80*.⁶

1 Hrvoje Šapina, *Stoljetnica "Napretka"*. Sarajevo 2002.,

2 Prema popisu stanovništva iz 1921. godine na području gračaničkog kotara je od 31.905 stanovnika samo 295 bilo pripadnika rimo-katoličke vjere, odnosno Hrvata. Najviše ih je živjelo u gradu Gračanica (189), 34 u Doborovicima, 29 Karanovcu, 15 u selu Kakmuž i od 1 do 5 u drugim selima (*Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god.*, Sarajevo 1932.)

3 Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Fond Hrvatskog prosvjetnog i kulturnog društva "Napredak" (HPKDN) broj (br.) 1903/1922.

4 ABH, HPKDN, br. 2730. Popis članova koji su Središnjoj upravi dostavljeni uz ovaj zapisnik nije pronađen

5 ABH, HPKDN, br 1637/1922.

6 *Nav. izvor*

Da li je Povjereništvo, nakon toga radi-
lo u kontinuitetu, iz dostupne arhivske gra-
đe nije se moglo utvrditi.⁷ Znamo da je to-
kom cijele 1930. godine tadašnji povjerenik
Društva Martin Macan bio bolestan, a kako
novi povjerenik nije bio izabran, može se
pretpostaviti da je zbog toga Društvo privre-
meno prestalo djelovati.

Kako se tridesetih godina u gračanič-
kom srezu znatno povećao broj Hrvata,⁸ si-
gurno se povećao i interes za obnovu rada
ovog društva. Novo povjereništvo "Napret-
ka" u Gračanici uspostavljeno je na Osnivač-
koj skupštini, održanoj 29. oktobra/listopa-
da 1936. godine. Iz zapisniku sa te skupštine
nije se moglo saznati koliki je bio broj čla-
nova tog Povjereništva. Zapisničar je naveo
sljedeće: *Prisutni Odbor sastavljen od pet članova
usvaja predlog da se u Gračanici osnuje povjereništ-
vo "Napretka" te svi prisutni imenuju jednogla-
sno za povjerenika Dragutina Jelicu, arhivskog či-
novnika iz Gračanice, kojem se stavlja u dužnost
da ovo saopći Središnjoj upravi u Sarajevu koja će
mu izdati dekret i potrebne tiskalice, te dati po-
trebna uputstva. Nakon toga će povjerenik prijaviti
osnivanje povjerenstva upravnoj vlasti.*⁹ Zapisnik
su potpisali članovi odbora: Dragutin Jelica,
Adam Džebić, Ostoja Petar i još dva člana –
potpisi nečitki. Dragutin Jelica je istog dana
uputio Središnjoj upravi "Napretka" u Sara-

jevo zahtjev da mu se izda dekret o imeno-
vanju za povjerenika i pošalju potrebne ti-
skalice, te upute za rad. On je prethodno
ostvario određene kontakte i izvršio neop-
hodne pripreme za osnivanje Društva. Iz-
među ostalog, 18. oktobra/listopada 1936.
godine obratio se Središnjoj upravi sa zahtje-
vom da mu pošalju pravila Društva "Napre-
dak" i naveo kako bi sa "nekolicinom Hrva-
ta" želio osnovati povjereništvo "Napretka"
u Gračanici. Iz Sarajeva mu je odgovoreno
21. oktobra/listopada 1936. godine da se čla-
novi Središnje uprave "Napretka" najljep-
še zahvaljuju njihovoj želji i nadaju se da će
Društvo Hrvata u Gračanici "polučiti" lijepe
uspjehe. Iz Središnje uprave u Gračanicu su
poslane upute o radu i tri primjerka pravila
društva "Napredak".

Dragutin Jelica je početkom novembra/
studenog 1936. iz Središnje uprave "Napre-
ka" dobio dekret, kojim je potvrđeno njego-
vo imenovanje za povjerenika pa je osnivanje
društva prijavio lokalnoj upravi u Gračani-
ci. Prijava je *primljena na znanje bez ikakvih
primjedbi*, kako je javljeno Središnjoj upravi.
Novi povjerenik je odmah pristupio popisi-
vanju članova Društva, starih i novih. U jed-
nom dopisu Središnjoj upravi je napomenuo
da se velika većina članova društva "Narodna
uzdanica" upisuje i u Podružnicu "Napretka".

POVJERENICI

Povjerenici su bili činovnici koji su zbog
službe često mijenjali mjesta boravka. Zbog
toga su se i povjerenici Povjereništva/po-
družnice društva "Napredak" u Gračanici
često mijenjali. Prvi povjerenik Povjereniš-
tva "Napredak" u Gračanici, od 10. februa-
ra /veljače do 27. decembra/prosinca 1922.
godine je bio Stjepko Jukić. Pošto je krajem
godine morao da zbog posla napusti Grača-
nicu, za novog povjerenika imenovan je Stje-
pan Sulik, činovnik poreskog ureda u Grača-
nici. Novi povjerenik je od Središnje uprave
dobio odobrenje za rad i čestitke na izboru
već 4. januara/siječnja 1922. godine. Da li
je Stjepan Sulik bio povjerenik sve do 1928.

7 U arhivskom fondu, nastalom radom Središnje upra-
ve "Napretka" samo su djelomično sačuvani dopisi na-
stali u prepisci sa Povjereništvom u Gračanici, pa zbog
toga nije bilo moguće opisati sve periode u djelovanju
Društva

8 Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, na po-
dručju sreza Gračanica je živjelo 50.992 stanovnika, od
toga je bilo 18.685 rimo-katolika – Hrvata. Do pove-
ćanja broja Hrvata je došlo zbog toga što su nakon po-
djele Kraljevine SHS na devet banovina 1929. godine,
srezu Gračanica, koji je administrativno pripao Vrbaskoj
banovini sa sjedištem u Banjaluci, pripojene općine Sr-
nice sa 920 i Špionica sa 930 Hrvata. U gradu Grača-
nici 1931. popisano je 125 rimo-katolika, što znači da
ih je za 64 bilo manje nego po popisu iz 1921. godine.
(Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931.
godine, Knjiga II – Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Be-
ograd 1938.)

9 ABH, HPKD br. 3745/36

godine, kad se pojavljuje novo ime povjerenika, nismo mogli utvrditi zbog nedostatka pisane građe.

Anto Džaja, zaposlen u Gruntovnici u Gračanici dobio je dekret od Središnje uprave iz Sarajeva (broj. 1518/28) da je imenovan za povjerenika Povjereništva "Napretka" u Gračanici 29. decembra/prosinca. 1928. godine. Ali ubrzo, nakon što mu je njegov prethodnik predao arhivu Društva, on se žali Središnjoj upravi kako nema vremena da se zbog radnih obaveza posveti poslovima koje iziskuje "počast" povjerenika. Već u ljeto 1929. godine on je premješten na službu u Bosansku Gradišku.

Novi povjerenik je od 20. augusta/kolovoza 1929. godine bio sudski činovnik, Martin Macan. On je 25. februara/veljači 1930. godine pisao Središnjoj upravi da je jako zauzet kancelarijskim poslom, *a slaboga sam i zdravlja, to molim Upravu da me izvoli razriješiti dužnosti povjerenika, a na moje mjesto postaviti Taborski Franju penzioniranog činovnika.*¹⁰ Iz Sarajeva je došao odgovor 13. marta/ožujka 1930. godine u kojem se, uz zahvalnost na dotadašnjem radu, Martin Macan obavještava da njegova ostavka nije prihvaćena jer se Taborski nije oglašio na njihov pismeni poziv, pa stoga smatraju da nije ni spreman prihvatiti se te dužnosti.¹¹ Martin Macan je cijelu 1930. godinu bio bolestan i nije mogao obavljati poslove povjerenika, pa ga je po potrebi mijenjao apotekar u Gračanici, Hugo Oršanić. Da li je to radio sve do 1936. godine nije nam poznato.

Od novembra/studenog 1936. godine povjerenik je Dragutin Jelica, arhivski činovnik u Gračanici. Posljednji dopis koji je Jelica potpisao nosi datum 17. maj/svibanj 1939. godina, a na mjestu povjerenika ostao je do 20. augusta/kolovoza 1940. godine. Njega je naslijedio na mjestu povjerenika Ratomir Gadža, željeznički činovnik. Nije se moglo saznati koliko je dugo obavljao ovu funkciju

ni niti kad je Povjereništvo prestalo djelovati.

ČLANSTVO

Prvi povjerenik Povjereništva "Napretka" u Gračanici je bio Strjepko Jukić. On je pisao Središnjoj upravi da uz zapisnik šalje i popis članova, ali taj popis nije sačuvan. Jukić se žalio Središnjoj upravi kako mu je žao što nije uspio povećati članstvo.¹² Kako popis članova iz 1922. godine nije pronađen, iz zapisnika sa vanredne skupštine Povjereništva, održane 27. decembra/prosinca 1922. godine, saznajemo da je Društvo brojalo 25 članova. Osim imena novog povjerenika Sulik Stjepana, tu su još dva potpisnika zapisnika: Stjepan Grabovac, nadporeznik i Adam Džebić, kolar, oba iz Gračanice.

U januaru 1928. godine, povjerenik Ante Džaja piše Središnjoj upravi "Napretka" da u Gračanici već ima 15 upisanih članova, ali i da *ima izgleda da će broj članova doseći 30 – što je obzirom na okolnosti da u našem kotaru apsolutno nema autohtonog hrvatskog elementa – zadovoljavajuće.*¹³

Prvi pronađeni popis članova Povjereništva "Napretka" u Gračanici povjerenik Anto Džaja dostavio je Središnjoj upravi u januaru/siječnju 1928. godine: Anto Džaja (gruntovničar II reda), Fadil Rustemović (gruntovničar II reda), Salih Džaferović (zvaničnik II reda), dr. Rihard Stefanović (kotarski sudac II reda), dr. Mojsija Mondšajn (odvjetnik II reda), ing. Krunoslav Dulić (nadšumar I reda), Stjepan Grabovac (nadporeznik II reda), Stjepan Sulik (poreski kontrolor II reda), Stjepan Barišić (poreski pristav II reda), Abdurahman Mulabećirović (student prava II reda?), Ivan Gadža (poreski zvaničnik II reda), Džemaludin Ruždija (sudski pristav II reda), Đuro Marić (pensionisani nadgruntovničar II reda), Ibrahim Širbego-

10 ABH, HPKD br. 370/1930.

11 ABH, HPKD br. 555/1930.

12 *Veoma mi je žao što mi nije pošlo za rukom da skupim dovoljan broj članova da osnujem podružnicu razlogom da je ovdje vrlo mali broj Hrvata, ali to sam zamolio i metnuo na srce novom povjereniku i nadam se da će on to vremenom osnovati, a ja ću se milog mezinčeta svakom prigodom sjetiti.*

13 Kao napomena 4

vić (trgovac iz Gračanice III reda), Mato Bartolović (sreski veterinar II reda)¹⁴.

Povjerenik Martin Macan je 1929. godine pisao Središnjoj upravi kako će nastojati da poveća broj članova kako bi Povjereništvo moglo prerasti u podružnicu. Tražio je da se svakom novom članu redovno dostavlja list "Napredak". On, međutim, zbog bolesti nije mogao realizirati svoje planove.

Sljedeći sačuvani popis članova gračaničkog "Napretka" je iz 1936. a sačinio ga je 1. decembra/prosinca povjerenik Dragutin Jelica. Na popisu je 17 članova (16 muških i jedno žensko), koji su platili mjesečnu članarinu u visini od 3 dinara. Od 17 članova, sudeći prema imenima, njih sedam bili su muslimani.¹⁵ Dragutin Jelica je 23. novembra/studenog 1936. godine pisao Središnjoj upravi kako *reflektira na veliku većinu članova "Narodne uzdanice" koji se bez prigovora upisuju*.¹⁶

Povjerenik Jelica je 17. maja/svibnja 1939. godine dostavio Središnjoj upravi popis od 27 članova Povjereništva u Gračanici. U istom dopisu objavio je šest članova koji su "prestali biti članovi" zbog odlaska iz Gračanice: Jinek Eugen, Jukić Stanislav, Kantor Jozef, Muftić Omer, Ostoja Petar i Loznik Mijo.¹⁷ Članovi "Napretka" u Gračanici 1939. godine su bili: Dr. Vicko Mrčić (kotarski ljekar), Bajrić Adem (zvaničnik), Rustemović Fadil (gruntovničar), Aganović Mustafa (zvaničnik), Jelica Dragutin (arhivski činovnik), Kranjac Ante (sudija), Džebić

Adam (gostioničar), Vidović Ivo (težak), Kopernicki Josip (tvornički majstor), Parić Ivica (financijski službenik), Dalić Marko (kalajdžija), Butković Anto (vozovođa), Jukić Zvonimir (vozovođa), Pecival Filip (težak iz Karanovca), Džinić Muradif (geometar), Džinić Sakib (frizer), Rešidbegović Sejdo (zvaničnik), Pantner Ivan (strojovođa iz Karanovca), Mulabećirović Abdurahman (poreski kontrolor), Širbegović Ibrahim (trgovac), Osmanbegović Adem (advokatski pripravnik), Džaferović Salih (općinski bilježnik), Dajdžić Avdo (učitelj), Domišljanović Anton (nadzornik puteva), Dr. Ivan Špon (sudija), Stjepan Sulik (penzioner), Andrija Šnobl (listonoša).¹⁸

Krajem 1939. godine u Gračanici se vodilo 48 članova Društva, s tim što ih je 13, zbog premještanja već bilo otišlo iz Gračanice. Oni time nisu prestali biti članovi "Napretka" jer su se prijavljivali povjereništva u novim mjestima službovanja.¹⁹ Na popisu članova Povjerenstva, koji je 20. augusta/kolovoza 1940. godine povjerenik Ratimir Gadža dostavio u Sarajevo bilo je 35 članova koji su plaćali mjesečnu članarinu u visini od 3 dinara: Bajrić Adem (sudski zvaničnik), Fadil Rustemović (voditelj zemljišnih knjiga), Mustafa Aganović (sudski zvaničnik), Dragutin Jelica (sudski arhivski činovnik), Ante Kranjac (sudija), Adam Džebić (gostioničar),

14 ABH, HPKD br. 1755/1928.

15 ABH, HPKD br. 4010/1936.

Na popisu su imena: dr. Vicko Mrčić (sreski ljekar), Adem Bajrić (zvaničnik sreskog suda), Adem Kasumagić (adv. solicitor), Šnobl (Šnobl) Andrija (listonoša, poštar), Fadil Rustemović (gruntovničar), Nediljka Kolić (domaćica), Mustafa Aganović (zvaničnik), Mehmedalija Suman (sekretar trgovačkog udruženja), Ali Rizah Konjić (trgovac iz Brijesnice), Dragutin Jelica (sudski arhivski činovnik), Petar Ostoja (gruntovničar), Josip Borović (sudija u penziji), Ante Kranjac (sudija), Omer Muftić (advokat), Jinek Eugen (poreski zvaničnik), Kantor Jozef (trgovac) i Džebić Adam (gostioničar).

16 ABH, HPKD br. 4004/1936.

17 ABH, HPKD br. 1231/1939.

18 Na kraju dopisa povjerenik Jelica je naveo: *Dne 15. ov. mj. poslao sam Din. 517 na ime do sada ukupljene članarine. Pomoću blagajnika Crkvene općine i Napretkove zadruge osigurao sam redovno ubiranje članarine pa se nadam da ću u buduće moći svu članarinu redovno mjesečno ubirati i slati Središnjoj upravi. Uz bratski hrvatski pozdrav. Povjerenik: Dragutin Jelica*

19 Zbog premještanja iz popisa članova su brisani: Dr. Vicko Mrčić (kotarski ljekar), Vidović Ivo (zemljoradnik), Parić Ivan (finacijski preglednik), Dalić Marko (kalajdžija), Filip Pecivol (zemljoradnik), Sakib Džinić (frizer), Avdo Daidžić (učitelj), Andrija Šnobl (poštar), Mile Glavaš (geometar), Mijo Leko (finacijski preglednik), Ivan Domišljanović (nadzornik puteva), Špan Dr. Ivan (sudija) i Sunarić Dr. Ivo (sudija). Za sve njih stoji da su prestali biti članovi Društva 1. 6. 1940. godine, uz napomenu povjerenika da je to proizvoljno, jer nema tačnih podataka. (ABH, HPKD br. 2594/1940.)

Josip Kopernički (tvornički majstor-bravar), Anto Butković (željeznički vozovođa), Zvonimir Jukić (željeznički vozovođa), Muradić Džinić (šef katastarske uprave), Sejdo Rešidbegović (zvaničnik sreskog suda), Avdo Mulabećirović (poreski kontrolor), Ivan Panter (željeznički mašinovođa), Ibrahim Širbegović (trgovac), Adem Osmanbegović (advokatski pripravnik), Salih Džaferović (općinski bilježnik), Kadrija Hajdarović (šerijatski sudija), Hasan Kuduzović (brico), Nikola Bošnjak (željeznički konduktor), Viktor Kolman (apotekar), Hifzo Hifziefendić (predsjednik gradske općine), Adil Kadić (općinski blagajnik), Ibrahim Mehinagić (sreski šerijatski sudija), Faik Hadžić (zvaničnik sreskog suda), Husejin Junuzović (trgovac), Hasan Maglajlija (veterinar), Tomislav Božić (geometar), Nikola Jurić (željeznički otpravnik vozova), Rizah Mulalić (gostioničar), Ratimir Gadža (željeznički činovnik), Josip Trkman (poreski kontrolor), Ljubomir Gavran (željeznički otpravnik vozova), Murat Fetahagić (poreski činovnik), Franjo Šajkaš (policijски pristav) i Suljo Junuzović (kafedžija).²⁰

DJELOVANJE

Povjerenik Povjereništva je bio zadužen da vodi evidenciju o članstvu, da prikuplja članarinu i prodaje "Napretkova" izdanja (kalendare, brošure, čestitke, božićnice), dok su članovi bili obavezni da plaćaju članarinu, da učestvuju u organiziranju zabava i pomažu u radu povjereniku.

Prve godine djelovanja Povjereništvo "Napretka" u Gračanici se tek uhodavalo u svojim aktivnostima. Upisivalo je nove članove i prikupljalo članarinu, a počelo je i sa prodajom "Napretkovih" kalendara i brošura. Središnja uprava je 12. januara/siječnja 1923. godine uputila povjereništva i podružnicama raspis u kojem u šest tačaka pred povjerenike stavlja određene zadatke i traži odgovore da li ih mogu obaviti. Ne znamo

²⁰ Ovo je posljednji popis članova Povjerenstva koji je sačuvan u arhivskom fondu "Napretka", pa nije moguće utvrditi do kada su oni bili članovi "Napretka".

kakvi su to bili zadaci, ali iz odgovora koje je povjerenik Stjepko Sulik, mjesec dana nakon izbora, 2. februara/veljače dostavio Središnjoj upravi možemo pretpostaviti o kakvim se zadacima radilo:

U području ovog povjereništva nema niti jednog katoličkog sela pa stoga nema ni mladića koji bi se prijavio za gospodarsku izobrazbu u Podravini;

Što se tiče božićnica nije ih pređašnji povjerenik raspacao te se prema tome nije na iste ništa ni ubralo;

Poslane velike kao i zidne kalendare sam raspacao te novac putem pošte dne 1. II naslovu otposlao, dočim brošure još raspacao nisam ali ću nastojati da ih u što kraćem roku raspacam i novac pripošaljem;

Što se tiče zabave teško će biti ovdje koju davati u korist "Napretka" pošto nas je ovdje malo a otpočeli smo još lanijske godine sa građnjom kapela te ako koju zabavu dajemo moramo sad za sada za dotičnu kapelu.

i 6. Nije moguće ništa poduzimati u području ovog povjereništva.

Uz hrvatski i bratski pozdrav, povjerenik Stjepko Sulik²¹

²¹ ABH, HPKD br. 1837/1923.

Početkom mjeseca januara/siječanja 1929. godine povjerenik Ante Džaja javlja Središnjoj upravi da je prikupio i poslao 250 din. koje je "ubrao nešto za Božićnice, a nešto kao otkupninu" (?).²² Iz dostupne dokumentacije nije se moglo utvrditi koji je dio sredstava Povjereništvo zadržavalo za svoje potrebe. Svi su povjerenici u izvještajima koje su dostavljali Središnjoj upravi navodili da su prikupljena sredstva "putem pošte" (prvih godina), a kasnije "putem poštanske štedionice" uputili za Sarajevo.

Iz gradskog budžeta kulturna i humanitarna društva su redovno dobivala jednokratne dotacije, pa je i Gradsko poglavarstvo u Gračanici redovno jednom godišnje dodjeljivalo iste sume novca za razne aktivnosti kulturno-prosvjetnim društvima. Nije nam poznato koliko je Povjereništvo "Napretka" u Gračanici od prikupljenog i dobivenog novca zadržavalo za svoje potrebe, a koji dio je dostavljalo Središnjoj upravi. Povjerenici su u svojim dopisima samo navodili sumu koju su dostavljali Središnjici, pa se nije moglo utvrditi kako se samo Povjereništvo financiralo. Tako povjerenik Martin Macan 18. decembra/prosinca 1930. godine javlja Središnjoj upravi da je Gradsko poglavarstvo u Gračanici iz svog budžeta dodijelilo kulturnim i humanim društvima po 500 dinara. U vezi s tim povjerenik piše da je novac preuzeti i *naslovu istoga dana putem poštanske štedionice cjelokupnu sumu poslao*.²³

Društvo je u povodu raznih akcija i vjerskih blagdana priređivalo zabave za građanstvo na kojima su prikupljana novčana sredstva. Povjerenik Dragutin Jelica u vezi sa jednom od planiranih zabava ovako piše Središnjoj upravi: *Namjeravamo napraviti zabavu za Silvestrovo koja ne može uspjeti onako kako Napretkove zabave uspjevaju, jer nas je malo, ali računamo u najmanju ruku sa 1000 din. pa ćemo biti i sa tim zadovoljni*.²⁴

Povjereništvo je iznajmljivalo lokal u

"Napretkovom" zakladnom domu u Gračanici, ali se ne zna da li je sredstva od zakupnine zadržavalo ili ih je dostavljalo Središnjoj upravi. Nije takođe poznato kada je izgrađen i gdje se nalazio taj objekat u Gračanici. U dostupnoj arhivskoj građi o tome nema preciznih podataka.²⁵

Prije nego što je osnovano Povjereništvo "Napretka", u Gračanici je formiran odbor za izgradnju kapele. Predsjednik odbora je bio Ante Džebić, pa je u julu/srpnju 1921. godine u vezi s tim pisao Središnjoj upravi: *Grad Gračanica kao i njegova okolica nema do sada nikakve rimo-katoličke crkve, a iako je broj rimo-katoličkih žitelja ovog mjesta malen to ipak postoji potreba da bude ovdje makar i jedna malena kapelica, jer žitelji ove vjeroispovijesti isto osjećaju potrebu da udovolje svojoj dužnosti prema bogu povodom većih svetaca na božijoj službi i posvećenom mjestu*.²⁶

Od 1929. godine društvo "Napredak" je proširilo djelokrug svoga rada pa je, osim pokretnih knjižnica, iniciralo i osnivanje tečajeva za nepismene stanovnike, analfabete. Ovi su tečajevi postigli značajne rezultate u opismenjivanju velikog broja nepismenih seljaka i radnika. U cilju realizacije ove aktivnosti upućen je raspis/okružnica svim povjerenstvima i podružnicama.

Nekoliko godina kasnije, u ovu akciju su se uključili i članovi "Napretka" iz Gračanice. Tako 14. novembra/studenog 1937. povjerenik Martin Macan javlja Središnjoj upravi da su povelili veliku akciju za suzbijanje nepismenosti. *Ovdje stojimo u pregovorima sa općinom da ona plati abecedarke i da dâ sobe, svjetlo i drva, što se nadamo da će nam uspjeti*.²⁷

25 U dokumentima imamo samo podatke da se iznajmljuje lokal u zakladnom domu i ništa više. Prvi povjerenik Stjepko Jukić je 27. decembra/prosinca 1922. godine novom povjereniku predao i inventar primljen od Središnje uprave "Napretka" u Sarajevu: 10 kalendara "Napretka" za "raspačavanje", 10 brošura "Podaci o taksiranju", 10 komada "Napretkovih" zidnih kalendara, 3 "potpuna" bloka za gradnju zakladnog doma, pravila, iskaz članova kao i dvije knjige o izdanim namirama za primljenu članarinu.

26 ABH, HPKD br 355/1921.

27 ABH, HPKD br 3976/1937.

22 ABH, HPKD br. 1755/28 (10. I 1928.)

23 ABH, HPKD br.3107/1930.

24 ABH, HPKD br 3976/1937.

Godinu dana kasnije, u vezi sa akcijom opismenjivanja, povjerenik Jelica je 27. oktobra/listopada 1938. godine podnio detaljan izvještaj Sarajevu. U tom izvještaju naveo je da su akciju opismenjivanja započeli u Špionici koja je mnogo bliža Gradačcu nego Gračanici. Kako mu je bilo teško tako daleko (35 km) putovati do Špionice i pratiti rad voditelja tečaja, predložio je da taj tečaj preuzme povjereništvo "Napretka" u Gradačcu. Da li je ovo realizirano nije se moglo provjeriti.

Hrvatsko prosvjetno i kulturno društvo "Napredak" je osnovano sa zadatkom da pomaže školovanje đaka putem stipendiranja i smještaja u đачke konvikte. Tokom njegovog djelovanja, do 1949. godine, brojni su đaci bili stipendirani i smješteni u "Napretkove" konvikte. Interesantno je da su prve "Napretkove" stipendije đaci iz Gračanice dobili tek 1940. godine. Učenci gimnazije, Gadža Tomislav i Gadža Vladimir su bili "Napretkovi" stipendisti 1940. i 1941. godine. U 1942. godini "Napretkovu" stipendiju dobio je učenik gimnazije Rustemović Sead, a stipendiju i mjesto u konviktu Samardžić Marko.

ZAKLJUČAK

Povjereništvo "Napretka" u Gračanici je djelovalo od 1922. do 1940. godine. Tokom tih 18 godina djelovanja imalo je promjenljiv broj članova, a često je mijenjalo i povjerenike. Osnovne aktivnosti Povjereništva su bile pomaganje Hrvata, populariziranje ideja društva "Napredak" i privlačenje novih članova, te prikupljanje sredstava putem članarine, prodajom "Napretkovih" izdanja i organiziranjem društvenih zabava. I pored relativno malog broja Hrvata koji su u to vrijeme živjeli u Gračanici, Društvo je igralo značajnu ulogu u kulturnom, pa i političkom životu grada. Osim Hrvata, okupljalo j i jedan veći broj uglednih Muslimana, pa i političkih ličnosti lokalnog značaja, među kojima su bili i Hifzaga Hifzefendić (predsjednik općine) i Ibrahim ef. Mehinagić, šerijatski sudija i predsjednik Sreskog vakufsko-meirifskog povjerenstva. Po svemu sudeći, iz tog kruga potekla je i inicijativa za izgradnju katoličke kapele u Gračanici. Neki od vodećih članova tog društva (braća Gadže, Jelica, Butković i dr.) tokom Drugog svjetskog rata aktivno su se svrstali na ustašku stranu.